

Voeren heeft het Vlaamse alleenrecht op de Hazelmuis

Goedele Verbeylen, Natuurpunt Studie,
Coxiestraat 11, B-2800 Mechelen.

De Hazelmuis is in Vlaanderen een beschermde en waarschijnlijk met uitsterven bedreigde diersoort. Ze is opgenomen in de bijlage III van het Verdrag van Bern, de bijlage IV van de habitatrichtlijn en de categorie 3 van het Vlaamse Soortenbesluit. Ze staat als 'bedreigd' op de Rode Lijst van de zoogdieren in Vlaanderen (1994). Tot voor kort tastten ook de 'kenners' in het duister over de actuele status van deze soort in Vlaanderen en was er weinig bekend over in te zetten beschermingsmaatregelen.

Om de actuele verspreiding in kaart te brengen, inventariseerde de Zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt Studie in de periode 2003-2007 in Zuid-Limburg, Vlaams-Brabant en Zuid-West-Vlaanderen alle gebieden met historische hazelmuiswaarnemingen, aangevuld met een reeks potentieel geschikte gebieden (Verbeylen & Nijs, 2007, Verbeylen, 2008). Het beeld werd verder vervolledigd door losse gegevens. Dit alles wijst erop dat het verspreidingsgebied van de Hazelmuis in Vlaanderen ingekrompen is tot de oostelijke helft van de gemeente Voeren, waar een zeer kleine restpopulatie stand houdt. Er werden hazelmuisssporen gevonden in vijf bossen die allemaal geheel of gedeeltelijk erkend werden als bosreservaat (Broekbos, Konenbos, Teuvenenberg/Gulpdal/Obsinnich, Veursbos/Roodbos/Vossenaerde en Vrouwenbos/Stroevenbos/Sint-Gillisbos). Ook in het Lobos en langs de ganse spoorwegberm ten oosten van het centrum van Sint-Martens-Voeren werden Hazelmuisen gevonden. Deze vaststelling maakte de keuze voor de Hazelmuis als Voerense adoptiesoort vrij logisch.

Foto: Goedele Verbeylen

De complexe ecologische vereisten verklaren waarom de Hazelmuis zo kwetsbaar is en in verschillende landen uitgestorven is of sterk achteruitgaat (Bright *et al.*, 2006, Juškaitis, 2008). Hazelmuisen hebben een trage voortplanting. Ze zijn sterk aan bos gebonden, met een uitgesproken voorkeur voor soortenrijke bossen met een rijk ontwikkelde struiklaag en veel variatie. Het voedsel bestaat onder andere uit bloesems, bessen, noten en insecten. Mantel- en/of zoomvegetatie langs bosranden en bospaden, bramenrijke struweelbegroeiingen op open plekken en houtkanten met een hoge diversiteit aan bes- en vruchtdragende soorten zijn ideaal voor Hazelmuisen. Door de hoge eisen die Hazelmuisen stellen aan hun habitat, kunnen ze slechts in lage dichtheden voorkomen. Ze hebben een klein leefgebied en een laag dispersievermogen, waardoor de grote soortendiversiteit aan voedselplanten ook aanwezig moet zijn op een zeer kleine oppervlakte. Al deze factoren maken dat de Hazelmuis zwaar te lijden heeft onder bosversnippering, te weinig variatie binnen onze bossen in boomleeftijd en aantal boom- en struiksoorten en degradatie van mantel- en/of zoomvegetatie, houtkanten en hagen.

Verwezenlijkingen

Terreinacties

Om terreineigenaars en -beheerders een basis te bieden voor een hazelmuisvriendelijk beheer

op hun terreinen, schreef de Zoogdierenwerkgroep verschillende rapporten met adviezen over concrete beschermingsmaatregelen ter verbetering van de habitatkwaliteit en -connectiviteit en ontwikkeling van een levensvatbare hazelmuismetapopulatie (Verbeylen, 2007, Verbeylen & Nijs, 2007). Er werd vergaderd en op het terrein gegaan met o.a. vertegenwoordigers van het Agentschap voor Natuur en Bos en het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (bosreservaten), Infrabel (spoorwegbermen) en het Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren (houtkanten langs holle wegen). Er werd ook advies gegeven aan privé-eigenaars. De beheervoorstellen werden overgenomen in de beheerplannen van de Voerense bosreservaten Broekbos, Teuvenenberg en Veursbos.

Vanaf de winter 2008-2009 werden de eerste hazelmuisbeheermaatregelen uitgevoerd. In het Konenbos, Broekbos en Veursbos voerde het Agentschap voor Natuur en Bos kappingen uit in de bosranden, zodat er een meer geschikte mantel- en/of zoomvegetatie kan ontwikkelen. In het Veursbos werden ook verschillende fijnsparreplantingen gekapt, waarna verrijging zorgt voor een betere vegetatie voor Hazelmuis. Langs het Veursbos, Konenbos en Vrouwenbos werd een afrastering in het weiland geplaatst om de bosrand kans te geven zich te ontwikkelen en er zullen bijplantingen gebeuren met autochtoon plantgoed. Vanaf volgende winter zullen in het Vlaams natuureservaat Veursvallei de verbindingen verbeterd worden door nieuwe ha-

gen en houtkanten aan te planten en gaten in bestaande hagen en houtkanten op te vullen, ook weer met autochtoon plantgoed. Deze maatregelen kaderen onder andere in het Vlaams-Nederlandse Interreg-project SOLABIO (Soorten en Landschappen als dragers voor Biodiversiteit), waarin de Hazelmuis één van de doelsoorten is. Ook het Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren plant samen met allerlei partners (het Agentschap voor Natuur en Bos, Natuurpunt Studie, de Vlaamse Landmaatschappij, de gemeente Voeren, Heem en Natuur Voeren, Natuurpunt afdeling Voeren, Bosgroep Zuid-Limburg) acties in het kader van SOLABIO, met als doel de bossen waar Hazelmuis aanwezig zijn onderling te verbinden (corridors 1, 2 en 3 in Verbeylen & Nijs, 2007). Om dit te bereiken, zullen landbouwers en andere privé-eigenaars gestimuleerd worden om houtkanten of hagen aan te leggen en op de juiste manier te onderhouden. In juli-november 2009 werd reeds 1600 m haag aangelegd bij particulieren en de gemeente en 3 700 m haag en 1 200 m² hout-

kant hersteld bij landbouwers (niet enkel in hazelmuisgebied). Naast de maatregelen genomen door het Agentschap voor Natuur en Bos en het Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren, ondersteunt ook de Bosgroep Zuid-Limburg een grotere privé-boseigenaar in het Vrouwenbos bij het uitvoeren van een hazelmuisvriendelijk bosbeheer.

Communicatie

Het is belangrijk om zowel particuliere grondeigenaars als terreinbeherende instanties te wijzen op de noodzaak van beschermingsinitiatieven (zoals habitatbeheer, houtkantherstel, ophangen van nestkasten). De Zoogdierenwerkgroep heeft de afgelopen jaren zeer veel communicatie gevoerd rond de Hazelmuis. In haar jaarlijkse Natuur.studie-rapporten wordt een overzicht gegeven van de genomen acties rond Hazelmuis (monitoring, onderzoek, knelpunten, advies en sensibilisatie). Ze publiceerde of werkte mee aan heel wat artikels (in LIKONA- en BRAKONA-jaarboeken, Zoogdier, Natuur.blad, Natuur.focus, De Levende Natuur, Bosreservatennieuwsbrief, Jaarboek Natuur en Heem Voeren, ...).

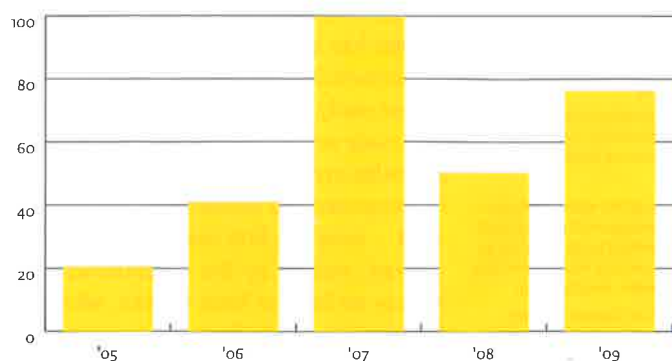
Samen met de Nederlandse collega's maakte de Zoogdierenwerkgroep een voorlichtingsbrochure en bijhorende poster, waarin ecologie, verspreiding, bedreigingen, wettelijke verplichtingen, hazelmuisvriendelijk beheer en subsidiekanalen worden besproken (Foppen *et al.*, 2008). Deze werden bezorgd aan verschillende organisaties (o.a. gemeente Voeren, Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren, VVV-kantoor Voeren) om aan sensibilisatie en educatie te doen. Ze worden onder andere uit-

gedeeld op de Voerense milieudienst aan mensen die in hazelmuisgebied wonen. Samen met de Gemeente Voeren en het Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren werd een hazelmuisinfodag georganiseerd, waarvoor alle Voerenaars een infofoldertje met uitnodiging in de bus kregen. De Zoogdierenwerkgroep gaf ook les over de Hazelmuis op de slaapmuizeninfoavond van Natuurpunt afdeling Hasselt-Zonhoven en gidste verschillende educatieve wandelingen in Voeren. Daarnaast lichtte de gemeente Voeren de soort toe op de tentoonstelling 'Limburgse adoptiesoort' in Tongeren. Heem en Natuur Voeren organiseerde een hazelmuiswandeling en publiceerde over de Hazelmuis in het Voerens Blaedsje.

Monitoring

Aangezien de exacte grenzen van het verspreidingsgebied van de Hazelmuis eind 2006 gekend waren, startte de Zoogdierenwerkgroep in Oost-Voeren vanaf 2007 met eenzelfde gestandaardiseerde monitoring als gebruikt in Nederland (Foppen *et al.*, 2007). Dit houdt in dat er jaarlijks tussen 15 september en 15 november (de periode dat de Hazelmuis hun nesten in de randvegetatie maken) neststellingen uitgevoerd worden langs vaste transecten. Doel hiervan is zowel de evolutie van de hazelmuispopulatie als wijzigingen in de vegetatie en effecten van genomen beheermaatregelen op te volgen, zodat het beheer indien nodig kan bijgestuurd worden.

We krijgen net als in Nederland het beeld van een cyclus waarin goede en minder goede jaren elkaar afwisselen (Verbeylen, 2008, 2009b, 2010). 2009 blijkt een van de betere hazelmuisjaren te zijn met in totaal 197 hazelmuisnesten (tegenover 250 in 2007 en 135 in 2008) en 53 Hazelmuisen (tegenover 72 dieren in 2007 en 28 in 2008). Volgens de indexberekening gaat dit om een matige afname voor de periode 2007-2009 (gemiddelde jaarlijkse afname van 13 %, figuur 1), die echter waarschijnlijk het gevolg is van het uitzonderlijk hoge aantal nesten in 2007, het startjaar van onze monitoring. Monitoring over een veel langere periode is noodzakelijk om een eventuele trend in het jaarlijkse aantal hazelmuisnesten te kunnen vaststellen.

Figuur 1. Indexen Hazelmuis in Voeren (bron: BirdStats). Gegevens van 2005 en 2006 zijn mogelijk een onderschatting, aangezien pas in 2007 met de gestandaardiseerde monitoring begonnen werd.

Naast de najaarsmonitoring doet de Zoogdier-

renwerkgroep ook andere onderzoekjes, zoals transecttellingen in voorjaar en zomer (om na te gaan of de Hazelmuisen zich gedurende de rest van het jaar soms ook in de randvegetaties ophouden) en nestkastcontroles (om na te gaan in welke mate de nestkasten gebruikt worden door Hazelmuisen tijdens de verschillende seizoenen en of er ook in het voorjaar en de zomer voortplanting optreedt en om stalen in te zamelen voor genetisch onderzoek). Daarnaast worden ook losse verspreidingsgegevens en informatie over wijzigingen in habitatgeschiktheid ingezameld. Het uiteindelijke doel van dit alles is zoveel mogelijk informatie verzamelen om beschermingsmaatregelen optimaal bij te sturen.

Kansen, knelpunten en conclusies

Ondanks het feit dat er nu gedetailleerde informatie bestaat over de verspreiding van en beheermaatregelen voor de Hazelmuis, gebeuren er nog te vaak nadelige ingrepen (Verbeylen, 2008, 2009b, 2010). Randvegetaties worden gesnoeid of geklepeld in het najaar (net de periode dat de Hazelmuisen hier hun nesten en jongen hebben), houtkanten, hagen en bosranden worden onnodig sterk teruggeset, struwelen langs akkers, weilanden en wegen worden kapotgesproeid of er wordt snoeihout of tuinafval op gedumpt. De procesverbalen die het Agentschap voor Natuur en Bos opmaakt voor de beschadiging van hagen worden bovendien meestal geseponneerd.

In Voeren zijn waarschijnlijk veel eigenaars of beheerders van terreinen die aansluiten op door Hazelmuis bewoonde gebieden nog niet op de hoogte van de aanwezigheid van deze ernstig bedreigde soort. Vermoedelijk weten weinigen wat hun plichten en mogelijkheden tot hazelmuisbescherming zijn. Er is dus dringend meer sensibilisatie nodig. Naast de hazelmuisbrochure, werkte de Zoogdierenwerkgroep hiervoor ook een 'Handleiding hazelmuisbeheer' uit, die vrij downloadbaar is via 'www.hazelmuis.be' (Verbeylen, 2009a). Hopelijk zullen allerlei plaatselijke organisaties hier gebruik van maken om privépersonen aan te zetten tot het nemen van beheermaatregelen om de hoeveelheid en de kwaliteit van de hazelmuis habitat te verhogen (of op zijn minst negatieve ingrepen te voorkomen). Door bv. een soortenrijke haag of houtkant aan te planten aan de zuid-zuidwestkant van een bos waar Hazelmuisen

zitten (om meer voedsel te voorzien) of tussen twee bossen in (om deze beter te verbinden), helpt men niet alleen de Hazelmuisen overleven, maar ook allerlei andere soorten die zich in dit biotoop thuis voelen. De inzet van alle betrokkenen zal nodig zijn om te komen tot één groot netwerk van geschikte en onderling verbonden hazelmuisgebieden waarin een hazelmuispopulatie op lange termijn kan overleven.

Naast sensibilisatie is er ook diepgaander onderzoek naar de grootte, het functioneren en de genetische diversiteit van de resterende hazelmuispopulatie nodig. Enkel zo kan men nagaan of de beheermaatregelen die op dit moment positief geacht worden voor Hazelmuis (maar vaak op zeer beperkt onderzoek gebaseerd zijn), dat ook werkelijk zijn. Alle ingrepen steeds kritisch blijven evalueren, is de boodschap. We gaan een boeiende periode tegemoet met de opvolging van de effecten van deze ingrepen op de habitatgeschiktheid en de hazelmuispopulatie. Ook losse waarnemingen zijn belangrijk, want ze geven meer informatie over tot wat Hazelmuisen in staat zijn (bv. tot hoe ver buiten een bos ze kunnen aangetroffen worden). Dus zie je een Hazelmuis in je tuin of bij het snoeien van een haag, laat het ons weten of voer ze in op 'www.waarnemingen.be'.

Referenties

- BRIGHT, P., P. MORRIS & T. MITCHELL-JONES, 2006. The dormouse conservation handbook. Second edition. English Nature, Peterborough, UK, 76 pp.
- FOPPEN, R., G. NIJS, D. VERBELEN, G. VERBEYLEN, & L. VERHEGGEN, 2008. De Hazelmuis - over leven op de grens. Voorlichtingsbrochure over een hazelmuisvriendelijk beheer. Zoogdiervereniging VZZ, Stichting IKL en Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep Vlaanderen, Arnhem, Nederland, 16 pp.
- FOPPEN, R.P.B., L.S.G.M. VERHEGGEN & T. VAN DER MEIJ, 2007. Handleiding Meetnet Hazelmuisen, Zoogdiervereniging VZZ, Arnhem, Nederland, 32 pp.
- JUSKAITIS, R., 2008. The Common Dormouse *Muscardinus avellanarius*: Ecology, Population Structure and Dynamics. Institute of Ecology of Vilnius University Publishers, Vilnius, Litouwen, 163 pp.
- VERBEYLEN, G., 2007. Hazelmuisen op het spoor. Inventarisatie 2006-07 en concrete beschermingsmaatregelen voor de Hazelmuis (*Muscardinus avellanarius*) langs spoorlijn 24 in Voeren. Rapport Natuur.studie 2007/13, Natuurpunt Studie (Zoogdierenwerkgroep), Mechelen, België, 92 pp.
- VERBEYLEN, G., 2008. Hazelmuisen in Vlaanderen 2007 - monitoring, verspreidingsonderzoek en sensibilisatie. Rapport Natuur.studie 2008/10, Natuurpunt Studie (Zoogdierenwerkgroep), Mechelen, België, 56 pp.
- VERBEYLEN, G., 2009a. Handleiding hazelmuisbeheer. Natuurpunt Studie (Zoogdierenwerkgroep), Mechelen, België, 26 pp.
- VERBEYLEN, G., 2009b. Hazelmuisen in Vlaanderen 2008 -

Foto: Goedele Verbeylen

monitoring en advies. Rapport Natuur.studie 2009/2, Natuurpunt Studie (Zoogdierenwerkgroep), Mechelen, België, 44 pp.

VERBEYLEN, G., 2010. Hazelmuisen in Vlaanderen 2009 - monitoring, onderzoek, sensibilisatie en advies. Rapport Natuur.studie 2010/3, Natuurpunt Studie (Zoogdierenwerkgroep), Mechelen, België, 58 pp.

VERBEYLEN, G. & G. NIJS, 2007. Hazelmuisen in nesten. Inventarisatie 2006 en concrete beschermingsmaatregelen voor de Hazelmuis (*Muscardinus avellanarius*) in Vlaanderen, met bijzondere aandacht voor de Zuid-Limburgse bosreservaten. Rapport Natuur.studie 2007/2, Natuurpunt Studie (Zoogdierenwerkgroep), Mechelen, België, 188 pp.

VERBEYLEN, G., G. NIJS, & D. VERBELEN, 2008. Hazelmuis (*Muscardinus avellanarius*). In: ADRIAENS, D., T. ADRIAENS, & G. AMEEUW. Ontwikkeling van criteria voor de beoordeling van de lokale staat van instandhouding van de habitatrichtlijnsorten. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2008 (35), Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel, België, pp. 210-214.

ZOOGDIERVERENIGING VZZ, Arnhem, Nederland,

www.hazelmuis.be

www.waarnemingen.be/soort/info/403

Summary

The municipality of Voeren adopted the common dormouse (*Muscardinus avellanarius*). This animal has been followed up in detail by Natuurpunt Studie. They not only monitor this animal yearly, but also wrote a protection plan and made several leaflets informing people on the life-style of the common dormouse and how to protect this animal. Since the winter of 2008 - 2009 the first measures are implemented, mainly by the 'Agentschap voor Natuur en Bos', in local forests, while the Bosgroepen and Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren support people taking measures on their terrains. The last years the number of dormice in Voeren seems to have levelled off.